

GRAĐANSKE KOMPETENCIJE U EUROPSKIM I HRVATSKIM DOKUMENTIMA

Maja Brust Nemet¹
Učiteljski fakultet u Osijeku, Hrvatska
mbrust@ufos.hr

Sažetak: U ovom radu analiziran je pojam građanskih kompetencija, njezino određenje i sadržaj u hrvatskim i europskim odgojno-obrazovnim dokumentima. U radu se analiziraju sljedeći normativni i strategijsko-razvojni dokumenti: Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010), Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo (1996), Hrvatski nastavni plan i program (2006), Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. - 2010. (2005), Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008), Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine (2007), Preporuka europskog parlamenta i savjeta od 18. prosinca 2006. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (2006).

Analizom sadržaja uočava se kako je razvoj građanskih kompetencija učenika u sustavu odgoja i obrazovanja predviđen temeljnim europskim i hrvatskim pravno-normativnim, ali nedovoljno razvojno-strategijskim dokumentima koji bi pomogli u određivanju preciznosti, koherentnosti i putokaza za odgojno-obrazovnu praksu.

Ključne riječi: građanske kompetencije, europski i hrvatski normativni, strategijski i razvojni odgojno-obrazovni dokumenti

Uvod

Pojam kompetencija javlja se u mnogim znanostima, a najčešće u ekonomskim, psihologijskim i u pedagojskim. Pojmovno značenje kompetencija pronalazi se u različitim perspektivama te se tumači na različite načine. Riječ kompetencija izvorno je latinska (lat. *comperentia*²) i znači mjerodavnost u nekoj vrsti djelatnosti, područje u kojem neka osoba posjeduje znanja i iskustva, upućenost, djelatnost ili poziv, što obuhvaća primjerena znanja, sposobnosti, vještine, stavove i praksu (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Prema prijevodu udruge za projektni menadžment (Building professionalism in project management³), u koju su uključeni menadžeri različitih ekonomskih područja,

1 Maja Brust Nemet asistentica je na Učiteljskom fakultetu u Osijeku, profesorica pedagogije i hrvatskoga jezika i književnosti, doktorandica na poslijediplomskom doktorskom studiju pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

2 <http://onlinerjecnik.com/rjecnik/strane-rijeci/kompetencija>

3 <http://pmi.cikac.com/glossary.aspx?w=kompetencija>

kompetencija (eng. competency- nadležnost, sposobnost, djelokrug, spremnost) je skup povezanih znanja, stavova, vještina, ali i samospoznaja koje poboljšavaju radni učinak pojedinca. Kompetencija je vezana s radnom učinkovitošću, može se mjeriti pomoću prihvaćenih standarda te poboljšati školovanjem i razvojem.

Iz psihologijske perspektive Bezinović (Ljubetić, Kostović Vranješ, 2008, prema Bezinović, 1993) kompetencije definira kao temeljne dimenzije samopoštovanja, tj. globalne ili specifične subjektivne percepcije pojedinca o sposobnosti realiziranja nekih oblika ponašanja i postizanja rezultata kojima teži ili koji se od njega očekuju. Definirajući kompetenciju iz psihologijske perspektive kompetencija je jedna od temeljnih psiholoških potreba. Želja za kompetentnošću jedna je od esencijalnih komponenti samopoštovanja, što je izvoran psihologijski pojam, a zadovoljenje potrebe za kompetentnošću značajno pridonosi razvoju samopoštovanja pojedinca. Psihologijska perspektiva definira kompetenciju i kao dinamičku kombinaciju kognitivnih i metakognitivnih vještina, znanja i razumijevanja, međuljudskih i praktičnih vještina te etičkih vrijednosti. Kompetencije uključuju: znanja i razumijevanje, znanje o tome kako djelovati i znanje o tome kako biti (Vizek Vidović, 2009, prema Tuning, 2006., 5). Pri pojašnjenju kompetencija javlja se teškoća jer se on ne može tumačiti niti shvaćati jednoznačno te zahtijeva složene i diferencirane razine u rasponu od teorije do prakse s obzirom na kontekst koji označuje, a koji podrazumijeva izgradnju kurikuluma nastave, organizaciju i vođenje odgojno-obrazovnog procesa, oblikovanje razrednog ozračja, utvrđivanje učenikova postignuća u školi ili izgradnju modela odgojnog partnerstva roditelja i škole (Jurčić, 2012).

Postoji niz znanja i vještina u pedagojskim perspektivama koje se prvenstveno usmjeravaju na učenika i učitelja. Život i rad u suvremenom društvu brzih promjena i oštre konkurencije zahtijevaju novi tip znanja, vještina, vrijednosti i stavova, tj. aktivnost pojedinca kroz inovativnost, kreativnost, rješavanje problema, razvoj kritičkog mišljenja, poduzetnost, informatičku pismenost, socijalne i druge kompetencije. Odgoj i obrazovanje u institucijama usmjerava se na razvoj kompetencija kroz ishode učenja, tj. ishod učenja je sve ono što se očekuje da učenici i studenti znaju, razumiju ili mogu demonstrirati, postizanjem ishoda učenja kroz proces odgajanja i obrazovanja u institucijama stječu se određene kompetencije neophodne za funkcioniranje aktivnoga građanina, djelatnika, roditelja i drugih čovjekovih uloga.

Određenje i sadržaj građanske kompetencije u hrvatskim i europskim dokumentima

Građanske kompetencije uvjet su aktivnog i odgovornog sudjelovanja građana u procesu demokratskog odlučivanja. Prema nizozemskom autoru R. Veldhius (Spajić-Vrkaš i sur., 2001) postoje četiri dimenzije građanske kompetencije: politička i pravna, društvena i gospodarska. Prema francuskom autoru F. Audigieru postoji kognitivna, afektivna kompetencija i kompetencija za djelovanje. Jedna od temeljnih kompetencija je i građanska kompetencija učitelja koja bi pomogla pri osposobljavanju učenika kao budućih aktivnih građana. U Tablici 1. prikazuje se sadržaj pojedinih dimenzija građanske kompetencije (znanja, vještine, vrijednosti i stavovi) kako je to utvrđeno u normativnim i strategijsko-razvojnim dokumentima.

Tablica 1. Građanske kompetencije u europskim i hrvatskim normativnim i strategijsko-razvojnim dokumentima

Dokument /analiza sadržaja	Kritička analiza- građanska kompetencija	znanja	vještine	stavovi
<p>Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010)</p>	<p>Gradanske kompetencije kod učenika uključuju: stjecanje znanja i razumijevanje osnovnih koncepata demokracije i građanske uloge (demokratske institucije, građanska prava i dužnosti; osnovna načela funkcioniranja ekonomskog života; nacionalni identitet, europski identitet, globalizacija, međunarodni odnosi, građanin svijeta; socijalna povezanost i raznolikost), razvoj građanskih vještina (sposobnost kritičkog mišljenja o političkim, gospodarskim i općenito društvenim pojavama, sposobnost samostalnog donošenja odluka, surađivanja s drugima u javnom životu, procjena učinaka vlastitog angažmana), razvijanje pozitivnog stava prema demokraciji i građanskoj ulozi na različitim razinama (škola, lokalna zajednica, društvo i šira međunarodna zajednica), razvijanje interesa i spremnosti učenika da sudjeluju u političkim i građanskim aktivnostima kao odrasli građani, poticanje učenika na sudjelovanje u životu škole te u organizacijama i aktivnostima lokalne zajednice. „Svrha je poučavanja međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge, za međukulturnu interakciju i internacionalizaciju suvremenoga društva.“</p>	<p>Steci znanja i razviti svijest o važnosti demokratskih načela, institucija i procesa u vlastitom društvu, Europi i na globalnoj razini</p>	<p>Biti osposobljeni za kritičko prosuđivanje društvenih pojava Biti osposobljeni za uporabu i procjenu različitih izvora informiranja pri donošenju odluka i prihvaćanja obveza</p>	<p>Razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u životu škole i neposredne zajednice u kojoj žive Razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u društvenomu životu kao aktivni građani Razviti svijest o pravima, dužnostima i odgovornostima pojedinca, jednakopravnosti u društvu, poštovanju zakona, snošljivosti prema drugim narodima, kulturama i regijama te različitost mišljenja.</p>

<p>Hrvatski nastavni plan i program (2006)</p>	<p>Program obuhvaća: odgoj za ljudska prava, odgoj za demokratsko građanstvo, identitetni i interkulturalni odgoj i obrazovanje, odgoj za mir i nenasilno rješavanje sukoba, odgoj za održivi razvoj, odgoj za sprječavanje predrasuda i diskriminacije, istraživanje humanitarnog prava i sl.</p>	<p>Učenik bi trebao upoznati vlastitu ulogu kao i uloge drugih ljudi u neposrednom okruženju Upoznati svoja prava i dužnosti i prava drugih ljudi u neposrednom okruženju Upoznati temeljne vrijednosti na kojima počiva suvremeno društvo</p>	<p>Istraživati i upoznavati zavičajne posebnosti (kulturu, običaje i sl.) Razvijati poštovanje prema prirodnoj, kulturnoj i društvenoj sredini Razvijati odgovoran odnos prema okolišu Razvijati i sustavno unaprjeđivati zdravstveno-higijenske navike Kritički razmišljati o svijetu u kojem živimo</p>	<p>Oblikovati pozitivan vrijednosni odnos prema živim bićima i prirodi kao cjelini Pripremati se za život u pluralističkom i demokratskom društvu</p>
<p>Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. - 2010. (2005)</p>	<p>Preduvjet aktivnom uključenju ljudi u gospodarstvo i društvo temeljeno na znanju je ovladavanje osnovnom razinom jezičnoga, prirodoslovno-matematičkog, informatickog i društveno-humanističkog obrazovanja. Jedan od preduvjeta aktivnog uključenja ljudi u informacijsko društvo je mogućnost pristupa informacijama te osposobljenost za korištenje informacijske i komunikacijske tehnologije u svakodnevnom životu i radu. Jačanje nacionalnih i kulturnih vrednota. Jačanje svijesti o pripadnosti europskom kulturnom krugu.</p>	<p>Ovladavanje je (između ostalih) društveno-humanističkim obrazovanjem Razvijanje znanja u djece i učenika/ca koje će im pomoći u odrastanju za kreativno, kompetentno, humanistički usmjerenost, odgovorno i aktivno uključivanje u demokratsko društvo</p>	<p>Uključivanje u društvenu zajednicu i svijet rada bez obzira na njihovo društveno podrijetlo. Izgradnja i stvaranje intelektualnog, radno kompetentnog i humanistički usmjerenog ljudskog kapitala na dobrobit svoje zemlje kao i za opće dobro. Razvijanje sposobnosti i vještina u djece i učenika/ca koje će im pomoći u odrastanju za kreativno, kompetentno, humanistički usmjerenost, odgovorno i aktivno uključivanje u demokratsko društvo.</p>	<p>Razvijanje nacionalnih, kulturoloških i humanističkih vrijednosti koje pogoduju osjećaju zajedništva, prihvaćanja i poštovanja različitosti, solidarnosti, odgovornosti za održivi razvitak kao i poticanje aktivnog građanstva i razvijanje demokratskog društva u cjelini.</p>

MAJA BRUST NEMET: Građanske kompetencije u europskim i hrvatskim dokumentima

<p>Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008)</p>	<p>Odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece</p>		<p>Osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva</p>	
<p>Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine (2007)</p>	<p>Znanje je pretpostavka osnaživanja ljudskih resursa. U tom smislu, visokoobrazovano građanstvo značajan je gospodarski resurs, no u informacijskom svijetu proizvodnja i posjedovanje novih znanja i vještina postaje i uvjet ljudskog opstanka. S obzirom da je pravo na obrazovanje uvjet afirmacije ljudskog dostojanstva, što potvrđuje i sadržaj međunarodnih odredbi prava na obrazovanje, na vladama leži povijesna obveza da svim svojim građanima osiguraju uvjete za stjecanje što korisnijih znanja, uključujući ona koja su bitna za zaštitu i promicanje ljudskih prava, temeljnih sloboda i građanskih odgovornosti, kako bi građani bili u stanju odgovoriti složenim izazovima suvremenog doba i time aktivno sudjelovati u osiguranju vlastite dobrobiti i dobrobiti društva u cjelini.</p>	<p>Građanima osigurati uvjete za stjecanje što korisnijih znanja uključujući ona koja su bitna za zaštitu i promicanje ljudskih prava, temeljnih sloboda i građanskih odgovornosti</p>	<p>Građani trebaju biti u stanju odgovoriti složenim izazovima suvremenog doba i time aktivno sudjelovati u osiguranju vlastite dobrobiti i dobrobiti društva u cjelini</p>	

<p style="text-align: center;">Preporuka europskog parlamenta i savjeta od 18. prosinca 2006. god</p>	<p>Skup kompetencija koje omogućuju pojedincu da ostvari sudjelovanje u građanskom životu. One uključuju osobne, međuljudske i interkulturalne kompetencije i obuhvaćaju sve oblike ponašanja koje pojedinac treba savladati da bi na učinkovit i konstruktivan način sudjelovao u društvenom i profesionalnom životu, posebno u sve heterogenijim društvima, kao i u rješavanju eventualnih sukoba. Građanske kompetencije omogućuju pojedincu puno sudjelovanje u građanskom životu, zahvaljujući poznavanju društvenih i političkih pojmova i struktura i opredjeljenju za aktivno i demokratsko sudjelovanje u društvu. Jednakosti, građanstva i građanskih prava, uključujući i to kako su ona izražena u Povelji o temeljnim pravima Europske unije i u međunarodnim deklaracijama te kako se primjenjuju u različitim institucijama na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini. Obuhvaća saznanja o suvremenim događajima, kao i glavne događaje i kretanja u nacionalnoj, europskoj i svjetskoj povijesti. Također je nužno poznavanje europskih integracija i struktura EU. Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje - europski referentni okvir 181 glavnih ciljeva i vrijednosti, kao i svijest o različitosti i kulturalnim identitetima u Europi. Vještine za građanske kompetencije odnose se na sposobnost konkretnog sudjelovanja s drugima u javnom životu, iskazivanje spremnosti i zainteresiranosti za rješavanje problema koji se tiču lokalne ili šire zajednice. To obuhvaća kritičko promišljanje i kreativno sudjelovanje u aktivnostima u zajednici ili susjedstvu kao i donošenje odluka na svim razinama, od lokalne do nacionalne i europske razine, a posebno sudjelovanje na izborima. Puno poštivanje ljudskih prava, uključujući jednakost kao temelj demokracije, uvažavanje i razumijevanje razlika u vrijednosnim sustavima različitih religijskih ili etničkih skupina, stvara temelj za pozitivan stav. To znači potrebu pokazivanja osjećaja pripadanja lokalnoj zajednici, zemlji, EU i Europi općenito kao i svijetu, te spremnost sudjelovanja u demokratskom odlučivanju na svim razinama. To, također, uključuje pokazivanje osjećaja odgovornosti, kao i razumijevanja i poštivanja zajedničkih vrijednosti potrebnih za osiguranje kohezije u zajednici, kao što su, na primjer, demokratska načela. Konstruktivno sudjelovanje također uključuje građanske aktivnosti, potporu društvenoj različitosti i koheziji i održivom razvoju te spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnog života drugih.</p>	<p>Poznavanje građanskih prava i ustava zemlje domaćina, u djelokrugu vlade Razumijevanje uloge i odgovornosti institucija relevantnih za proces kreiranja politike na lokalnoj, regionalnoj nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini (uključujući političku i ekonomsku ulogu EU) Poznavanje ključnih figura u jedinicama lokalne i nacionalne vlade, političkih stranaka i njihove politike. Razumijevanje koncepata kao što su demokracija, građanstvo i međunarodne deklaracije koje ih izražavaju (uključujući Povelju o temeljnim pravima Europske unije i ugovore) Poznavanje glavnih događaja, trendova i promjena u nacionalnoj, europskoj i svjetskoj povijesti; sadašnje stanje u Europi i njezinih susjeda. Poznavanje emigracije, imigracije i manjina u Europi i svijetu.</p>	<p>Sudjelovanje u aktivnostima zajednice / susjedstva, kao i u donošenju odluka na nacionalnoj i europskoj razini; glasanje na izborima. Sposobnost za prikazivanje solidarnosti pokazujući interes u pomaganju za rješavanje problema koji utječu na lokalne ili šire zajednice. Sposobnost učinkovitog sučeljavanja s institucijama u javnoj domeni. Sposobnost dobit od mogućnosti koje daje EU. Neophodne vještine u jeziku kojim se govori u zemlji. Spremnost da sudjeluju u demokratskom odlučivanju na svim razinama Uvažavanje i razumijevanje razlike između sustava vrijednosti različitih vjerskih ili etničkih skupina</p>	<p>Osjećaj pripadnosti lokalitetu, državi, EU i svijetu. Raspored za volontiranje i sudjelovanje u građanskim aktivnostima, podršku za socijalnu raznolikost i socijalnu koheziju. Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa sklonostima da reagiraju protiv antisocijalnog ponašanja. Prihvatanje koncepta ljudskih prava i jednakosti kao osnove solidarnosti i odgovornosti u suvremenim demokratskim društvima Europe; prihvaćanju jednakosti između muškaraca i žena Kritičko primanje obavijesti iz masovnih medija.</p>
---	--	---	---	--

Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK) (2010) temeljne kompetencije za cjeloživotno obrazovanje učenika su: sporazumijevanje na materinskom jeziku, sporazumijevanje na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u znanosti i tehnologiji, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalna i građanska kompetencija, inicijativnost i poduzetnost te kulturna svijest i izražavanje.

Građansko obrazovanje najčešće se definira kao priprema ljudi za aktivno uključivanje u pitanja i probleme političke zajednice, odnosno za ostvarivanje uloge građanina/ke, a podrazumijeva njegovanje stavova, znanja i vještina nužnih za političku participaciju (Batarelo, 2004, prema Gutmann, 1987). Analizom sadržaja uočava se kako se u NOK-u detaljno obrazlažu sastavnice građanske kompetencije i objašnjavaju prema sastavnicama znanja, stavova i vještina, no neobjašnjavaju se temeljna demokratska načela i njihove vrijednosti za mladog građanina.

Kako bi učenici stekli građansku kompetenciju putem NOK-a predlaže se međupredmetna tema Građanski odgoj i obrazovanje. „Svrha je poučavanja međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge, za međukulturnu interakciju i internacionalizaciju suvremenoga društva.“ (MZOŠ, 2010, 26/27). Ono što je posebno bitno za istaknuti jest da je u tijeku izrada predmetnog kurikuluma za Građanski odgoj i obrazovanje i njegova pilot provedba.

Prema najavama više savjetnice za nacionalne programe, Nevenke Lončarić Jelačić, od školske godine 2010./2011. građanski odgoj i obrazovanje trebao je postati obvezni dio školskog programa u svim osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama, no to se nije dogodilo. Naime, nove najave Darka Tota iz Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta naglašavaju kako će se Građanski odgoj i obrazovanje uvesti u sve škole od školske godine 2014./2015. i to u 7. i 8. razrede osnovne škole te 1. i 2. razrede srednje škole, a 1. travnja 2014. godine kreće jednomjesečna rasprava o samom nastavnom planu i programu građanskog odgoja i obrazovanja. Sadržaji o ljudskim pravima i građanstvu u nižim razredima osnovnih škola bit će uvedeni kao međupredmetni kurikulum, dok će se u višim razredima organizirati kao izborni predmet ili pak više uzastopnih modula (Šestan-Kučić, 2011). Unatoč izradi predmetnoga kurikuluma i najavama novoga predmeta za sljedeću godinu postavlja se pitanje osposobljenosti nastavnika koji će prenositi sadržaje građanskoga odgoja i obrazovanja učenicima. Dosadašnji nastavnički profili nisu se osposobljavali o građanskom odgoju i obrazovanju u okvirima svojih primarnih studija, već samo u okviru stručnih usavršavanja Agencije za odgoj i obrazovanje, stoga je potrebno pokretanje novih studijskih programa i paralelno uz stručna usavršavanja koji će osposobiti nastavnike određenih srodnih struka (profesora pedagogije, politike i gospodarstva, povijesti i sl.) kako bi učenike zaista odgajali i obrazovali za aktivne građane.

Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo izrađuje se od 1996. godine pod pokroviteljstvom Nacionalnog odbora za obrazovanje o ljudskim pravima povodom Desetljeća obrazovanja za ljudska prava Ujedinjenih naroda (1995. – 2004.). Odbor je osnovan 1996. godine kao posebno tijelo Vlade sa svrhom promicanja i usklađivanja aktivnosti u području obrazovanja za ljudska prava na nacionalnoj razini, od izrade i primjene programa, praćenja i vrednovanja njegovih rezultata do njegove eventualne izmjene (Spajić-Vrkaš i sur., 2004). Godine 1999. objavljena su četiri potprograma: za predškolu, niže i više razrede osnovne škole te za srednju školu. Program za osnovnu školu je pod nazivom „Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demo-

kratski građanski odgoj“ i uključen je u Nastavni plan i program.

U **Hrvatskom nastavnom planu i programu** (2006) za osnovnu školu kao integrativno-odgojni sadržaj navodi se Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Sustavno je uveden u hrvatski odgojno-obrazovni sustav 1999. godine odlukom Vlade Republike Hrvatske, a zapravo je primjena Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo. U njemu su ujedinjena dosadašnja iskustva stečena provođenjem takvoga odgoja i obrazovanja u hrvatskom sustavu i iskustva drugih zemalja. Program obuhvaća: odgoj za ljudska prava, odgoj za demokratsko građanstvo, identitetni i interkulturalni odgoj i obrazovanje, odgoj za mir i nenasilno rješavanje sukoba, odgoj za održivi razvoj, odgoj za sprječavanje predrasuda i diskriminacije, istraživanje humanitarnog prava i sl. Analizom sadržaja uočava se navođenje sastavnica građanske kompetencije, kao i nastavne metode kojima se može poticati aktivnost učenika, budućih građana.

Ovaj program može se ostvarivati na nekoliko načina: interdisciplinarno, kroz sve predmete koji sadrže programske teme koje su bliske temama ljudskih prava, kao izborni predmet, kroz izvannastavne aktivnosti u vidu projekata, kroz izvanškolske aktivnosti, sustavno kroz cjelokupni školski plan i program.

Odgoj za ljudska prava i demokratski građanski odgoj programski je ujedinjen od I. do IV. razreda, u području razredne nastave. U predmetnoj nastavi od V. do VIII. razreda izrađena su dva posebna programa: program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i program građanskog odgoja. Poželjno je da svi učitelji budu upućeni na program odgoja za ljudska prava i na program građanskoga odgoja kako bi učinkovitije koristili metodu integracije i korelacije srodnih odgojno-obrazovnih sadržaja. Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo omogućuje primjenu aktivnih metoda učenja i poučavanja: projektno učenje, suradničko učenje, učenje u paru, igranje uloga, simulacije, rješavanje problema, socijalno učenje korištenjem informacijskih i komunikacijskih tehnologija i dr. (HNOS, 2006, 24). Moguć je u svim nastavnim predmetima, a posebno u nastavi povijesti kroz sljedeće zadaće: upoznati temeljne vrijednosti na kojima počiva suvremeno društvo, kritički razmišljati o svijetu u kojem živimo, pripremajući se tako za život u pluralističkom i demokratskom društvu. Odgoj za ljudska prava i demokratski građanski odgoj od I. do IV. razreda predviđen je za nastavu prirode i društva i to posebno kroz sljedeće zadaće: učenik bi trebao upoznati vlastitu ulogu kao i uloge drugih ljudi u neposrednom okruženju, istraživati i upoznavati zavičajne posebnosti (kulturu, običaje i sl.), oblikovati pozitivan vrijednosni odnos prema živim bićima i prirodi kao cjelini, razvijati poštovanje prema prirodnoj, kulturnoj i društvenoj sredini te odgovoran odnos prema okolišu, razvijati i sustavno unaprjeđivati zdravstveno-higijenske navike, upoznati svoja prava i dužnosti i prava drugih ljudi u neposrednom okruženju.

Prema **Planu razvoja sustava odgoja i obrazovanja** 2005. - 2010. (2005) poseban naglasak stavlja se na razvoj temeljnih kompetencija prema europskim standardima, koje se naglašavaju i u NOK-u (2010), no one su u NOK-u nadopunjene građanskom kompetencijom koja se ne javlja i u Planu razvoja sustava odgoja i obrazovanja. U odlomku Utjecaj društvenih i gospodarskih promjena na odgoj i obrazovanje naglašava se važnost odgojno-obrazovnog sustava da izgrađuje i stvara intelektualni, radno kompetentan i humanistički usmjeren ljudski kapital za dobrobit svoje zemlje kao i za opće dobro. Ističe se važnost promicanja i održavanja nacionalnih, kulturoloških i humanističkih vrijednosti koje pogoduju razvoju osjećaja zajedništva, prihvaćanja i poštovanja različitosti, solidarnosti, odgovornosti za održivi razvitak kao i poticanje aktivnoga

građanstva i razvijanja demokratskog društva u cjelini. Aktivno će se uključenje ljudi u gospodarstvo i društvo temeljeno na znanju postići razvijanjem osnovnih kompetencija kao što su jezične, informatičke, društveno-humanističke i prirodoslovno-matematičke. U **Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi** (2008) članak 4. propisuje ciljeve odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama te kao jedan od ciljeva navodi se odgajanje i obrazovanje učenika u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobljavanje za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva.

Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine (2007) sadrži sve relevantne dokumente za zaštitu i promicanje ljudskih prava, ali i za poticanje aktivnoga građanstva u Europi i Hrvatskoj. Nacionalni program donosi strategiju za različite osobe hrvatskoga društva, no poseban naglasak odnosi se na odgajanje i obrazovanje učenika u Republici Hrvatskoj. Temeljni hrvatski dokumenti prema ovom Programu su: Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Operativni plan provedbe Strategije (Vlada, 2007), Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999), Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS), Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine (2006.) te Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. - 2010. (2005). Aktualni europski dokumenti za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo koji su temelj za hrvatske dokumente su: Preporuke Odbora ministara br. R (85) 7, Završna deklaracija i Plan djelovanja s drugog samita Vijeća Europe (1997), Deklaracije i Program obrazovanja za demokratsko građanstvo utemeljeno na pravima i odgovornostima građana (1999), projekt Vijeća Europe Obrazovanje za demokratsko građanstvo (1997), Preporuka Odbora ministara Vijeća Europe Rec (2000) 12, Povelja temeljnih prava i sloboda Europske unije (2000), Detaljni radni program ostvarenja ciljeva sustava obrazovanja i izobrazbe u Europi (2002).

Promicanjem aktivnog građanstva u svim europskim dokumentima želi se povećati jednakost šansi i ojačati društvena kohezija, olakšati pristup sustavima obrazovanja i izobrazbe svima, intenzivirati rad na izradi pokazatelja kvalitete obrazovanja za aktivno građanstvo, uz uključivanje sadržaja ljudskih prava, kulturne različitosti i nenasilja.

Hrvatski i europski dokumenti sadrže ciljeve, ali nedovoljno načine i strategije za ostvarivanje ljudskih prava i ostvarivanje demokratskoga i kulturno pluralnoga društva. Obrazovanje za ljudska prava temelj je pripreme mladih za aktivno i odgovorno građanstvo. Stjecanje temeljnih kompetencija neće se moći ostvariti samo putem Nacionalnih programa, strategija i sličnih dokumenata, već bi trebalo zaživjeti i u praksi. Do sada su samo pojedini studijski programi omogućavali stjecanje građanske kompetencije te su se prema Nacionalnom programu uključivale samostalne inicijative nastavnika i škola te nekih nevladinih organizacija. Obogaćivanjem i/ili otvaranjem novih studijskih programa, primjerenim programima i literaturom te pripremanjem nastavnika za to područje, što već djelomično i radi Agencija za odgoj i obrazovanje, ostvarit će se temeljni ciljevi ovoga Nacionalnoga programa, a ciljevi su sljedeći: cjelovito, integralno i dosljedno provoditi prihvaćena međunarodna načela i odredbe o pravu na obrazovanje, uvesti obrazovanje za ljudska prava na sve razine i u sve oblike odgoja i obrazovanja, uspostaviti bazu relevantnih i pouzdanih podataka o praksi obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Iako je odlukom Vlade još 1999. godine donesena odluka da se obrazovanje za građanski odgoj i ljudska prava sukladno Nacionalnom programu uvede u hrvatski

odgojno-obrazovni sustav te da se provodi u razrednoj nastavi programski ujedinjeno, a u predmetnoj interdisciplinarno kao izborni predmet, izvannastavna ili izvanškolska aktivnost, postavlja se pitanje koliko je to zaista zaživjelo i koliko je prepušteno dobroj volji i subjektivnoj percepciji aktivnoga građanstva nedovoljno osposobljenim nastavnicima za to područje. Jedino poseban predmet s kompetentnim nastavnicima omogućio bi stjecanje kompetencija za aktivnoga građanina.

Preporuka europskog parlamenta i savjeta od 18. prosinca 2006. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (2006/962/ec) ima za cilj pružiti potporu državama kako bi svojim građanima pružili stjecanje temeljnih kompetencija. Temeljne kompetencije definiraju kao kombinaciju znanja, vještina i stavova prilagođenih kontekstu, a to su: komunikacija na materinskom i stranom jeziku, matematička kompetencija, kompetencije u prirodnim znanostima i tehnologiji, digitalnu kompetenciju, kompetenciju učenja, društvenu i građansku kompetenciju, smisao za inicijativu i poduzetnost, kulturološku senzibilizaciju i izražavanje. Jednako kao i u NOK-u (2010) europski referentni okvir opisuje građansku kompetenciju, no stavlja veći naglasak na poznavanje pojmova demokracije, pravde, jednakosti, građanstva kako su izražena u Povelji o temeljnim pravima Europske unije i u međunarodnim deklaracijama te odnosi se na sve građane koji bi trebali steći i tu temeljnu kompetenciju za sudjelovanje u demokratskom odlučivanju na svim razinama.

Zaključak

Razvoj građanske kompetencije učenika u sustavu odgoja i obrazovanja predviđen je temeljnim europskim i hrvatskim pravno-normativnim, ali nedovoljno razvojno-strategijskim dokumentima. Europski dokumenti propisuju za zemlje članice europski referentni okvir za stjecanje temeljnih kompetencija te niz preporuka i programa za provođenje odgoja i obrazovanja o građanskom odgoju u školama. Europski standardi u području određenja građanske kompetencije uključeni su u hrvatske dokumente kojima se uređuje područje građanskog odgoja i obrazovanja i njegov razvoj, no nedostaje preciznosti i koherentnosti, zbog čega nisu dovoljan putokaz za odgojno-obrazovnu praksu.

Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo iz 1996. godine pokrenuo je program „Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratski građanski odgoj“ te ga uključio u Nastavni plan i program koji je mogao zaživjeti tek uz entuzijastične i marljive nastavnike jer se nije propisao način i sadržaj koji bi potaknuo stjecanje građanskih kompetencija. Pojedine osnovne škole (N=50) od tada su uvele manje projekte i izvannastavne aktivnosti o građanskom odgoju i obrazovanju. Obrazovna politika Hrvatske prati europske obrazovne dokumente, posebice Europski kompetencijski okvir u kojem su definirane navedene temeljne kompetencije te ga uvrštava u Nacionalni okvirni kurikulum koji je rađen tek od 2008. godine. Analizom sadržaja školskih kurikuluma i jednim sustavnim istraživanjem moći će se uočiti jesu li nastupile promjene nakon uvođenja temeljnih kompetencija u NOK-u te stručnim usavršavanjima od strane Agencije za odgoj i obrazovanje ili će se pozitivne promjene uočiti tek nakon uvođenja nastavnog izbornog predmeta Građanskoga odgoja i propisanih sadržaja i načina rada. Rezultati istraživanja (Batarelo i sur., 2007) pokazali su kako udžbenici u osnovnim školama zagovaraju vrijednosti sukladne načelima ljudskih prava, no nedovoljno promiču građanski aktivizam i djelovanje za opće dobro koje je preduvjet razvoja odgovornih i aktivnih građana. Postojeće osnovnoškolsko obrazovanje nedovoljno pridonosi realizaciji ciljeva obrazovanja za demokratsko građanstvo, prenose se temeljna znanja o aktivnom građanstvu, no ne dopušta se učenicima aktivizam. Učenički aktivizam i građanska kompetencija formirat će se promjenama načina rada, stvaranjem partnerskog ozračja s učenicima kroz sukonstrukciju kurikuluma škole i realizaciju nastavnoga i izvannastavnoga procesa, Vijećima učenika, poticanjem partnerstva s lokalnom zajednicom, projektima. S obzirom da imamo sve zakonske okvire, koje je potrebno precizirati i uskladiti, za formiranje aktivnoga građanstva tijekom sustava odgoja i obrazovanja potrebna su kvalitetna stručna usavršavanja nastavnika, rekonstrukcija nastavnoga plana i programa, promjene u udžbenicima, novi nastavni predmet, novi studijski programi i rekonstrukcija postojećih studijskih programa, koji će osposobljavati buduće nastavnike za aktivno građanstvo, koji jedino kao aktivni građani mogu biti kompetentni za formiranje učenikovih građanskih kompetencija. Unatoč najavama za sljedeću školsku godinu, još uvijek se postavlja pitanje o kompetentnosti nastavnika i spomenutim nužnim promjenama kako bi građanski odgoj dobio svoje mjesto u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu i počeo poticati aktivnost građana.

Literatura:

- Batarelo, I., Čulig, B., Novak, J., Reškovac, T., Spajić-Vrkaš V. (2010). Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: Teorija i praksa. Zagreb: Centar za ljudska prava.
- Building professionalism in project management. Pristupljeno 20.7.2011. <http://pmi.cikac.com/glossary.aspx?w=kompetencija>.
- Gutman, A. (1987). Democratic Education, Princeton University Press.
- Jurčić, M. (2012). Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja, Zagreb, RECEDO d.o.o.
- Ljubetić, M. i Kostović Vranješ, V. (2008). Pedagoška (ne)kompetencija učitelj/ica za učiteljsku ulogu. *Odgojne znanosti*, vol. 10, br. 1, 209-230.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2010). Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Pristupljeno 20.1.2011. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685>
- Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine. Pristupljeno 20.7.2011. www.ljudskaprava-vladarh.hr/fgs.axd?id=1239
- Online rječnik. Pristupljeno 20.7.2011. <http://onlinerjecnik.com/rjecnik/strane-rijeci/kompetencija>
- Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2010. Pristupljeno 17.8.2011. http://www.national-observatory.org/docs/85-05a_WB_Programme_for_education.pdf
- Preporuka Europskog parlamenta i Savjeta; ključne kompetencije za cjeloživotno učenje—europski referentni okvir*. Pristupljeno 20.7.2011. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=92192
- Key competences for LLL (EC, 2007) http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf Pristupljeno 20.7.2011. http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/keyrec_en.pdf
- Spajić-Vrkaš V., Kukoč, M., Bašić, S. (2001). Interdisciplinarni rječnik. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
- Spajić-Vrkaš V., Stričević, I., Maleš, D. I Matijević, M. (2004). Poučavati prava i slobode: priručnik za odgoj i obrazovanje o pravima djeteta u osnovnoj školi. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- Vizek Vidović, V. (2009). Prema kurikulumu usmjerenom na kompetencije u visokom obrazovanju. (izvor). Pristupljeno 20.7.2011. www.unizg.hr/.../Prema__Kurikulumu_usmjerenom_na_kompetencije_-_svibanj_-09.ppt
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Pristupljeno 15.3.2011. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/340388.html>